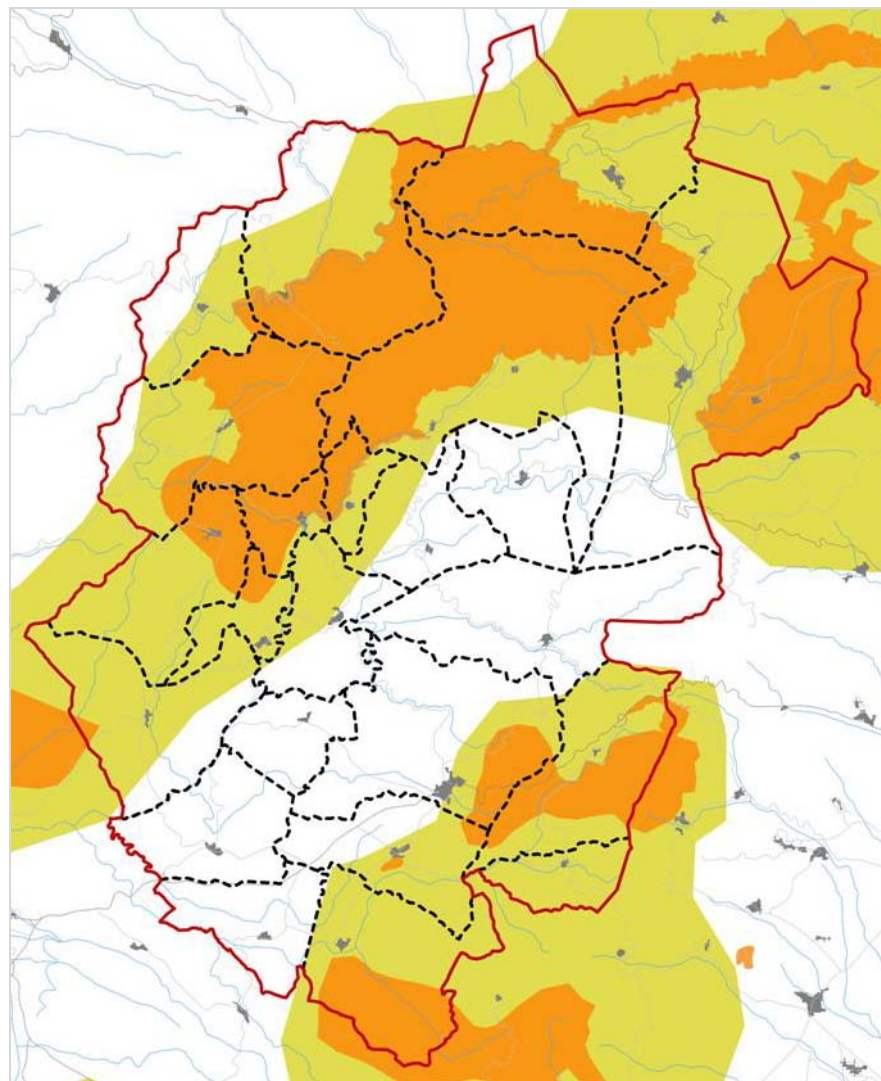

Cal també considerar que, fora del límit comarcal però molt proper al mateix, i configurant part del fons escènic existent a la part del baix Priorat, existeix la central eòlica del Coll de la Garganta. També cal citar que actualment es troba en tramitació un projecte amb un sol aerogenerador a prop del poble de Cabacés

Figura 34. Consideració de les diverses zones del mapa d'implantació ambiental de l'energia eòlica a Catalunya a la comarca del Priorat

- Límit comarcal - Priorat
- Límits municipals - Comarca Priorat
- Zona Compatible
- Zona Incompatible
- Zona d'Implatació condicionada a la Declaració d'Impacte Ambiental

Font: elaboració pròpia a partir de les bases digitals del DMAH

Com es pot observar al mapa de la implantació ambiental de l'energia eòlica a Catalunya, tota la zona central baixa del Priorat són zones compatibles per a la instal·lació d'energia eòlica, mentre que els grans blocs de serres (La Llena-Montsant- laFiguera – la Gritella i Pradell-l'Argentera-Llaberia) són majoritàriament incompatibles. Tot i així, val a dir que zones de carenes rellevants com el Molló-

Puigcerver, o la zona de les Gorraptles, són àrees compatibles, i les zones d'implantació condicionada a la declaració d'impacte ambiental envolten els blocs majoritaris de serres i permetrien implantar centrals eòliques en zones de gran rellevància paisatgística.

Quant als **parcs o horts solars**, ja s'ha vist al llistat d'Estudis d'Impacte i Integració Paisatgística que el nombre d'expedients tramitats en el període 2006-2010 ha estat molt baix. Al Priorat existeixen alguns petits exemples d'aquestes instal·lacions, situades bàsicament a la zona del Pla de Falset i baix Priorat, sense una repercussió paisatgística important.

De les **cinc línies elèctriques** d'alta tensió que creuen la comarca (en direcció aproximada est-oest), dues d'elles afecten de ple el baix Priorat: una d'elles, de 110 kV, entra des de la Ribera per la serra del Tormo, creua els rius Siurana i Montsant prop del seu aiguabarreig i passa pel nord del nucli de Falset per sortir de la comarca pel coll de la Teixeta. L'altra, de 220 kV, entra pel Baix Siurana, es creua amb l'anterior al nord de Falset i ambdues segueixen paral·leles al coll de la Teixeta. Dues línies paral·leles recorren el límit nordoccidental de la comarca, a la zona de les Gorraptles, i una altra passa pel límit nord-oriental, creuant la serra de la Llena en direcció als Segalassos. Són també rellevants les instal·lacions elèctriques associades a la central eòlica del Trucafort.

Fotos. Dues imatges de les línies elèctriques d'alta tensió que discorren per la zona del Coll de la Teixeta

Finalment, també tenen incidència paisatgística les torres que sostenen antenes i repetidors de comunicacions: per la seva funció, se situen en indrets elevats, amb un impacte paisatgístic notable. És per això que alguns dels miradors més importants acullen aquest tipus d'infraestructures. Destaquen el conjunt de torres de comunicació de la zona del Peiró, a la Serra del Pradell, de la zona del Guixar, a la serra de la Figuera, damunt de l'ermita de Sant Cristòfol, a Falset, i a la zona de les Crestes de la Llena, a Ulldemolins

Fotos. A l'esquerra, antenes del Peiró, a la serra del Pradell. A la dreta, antenes damunt de Sant Cristòfol de Falset

1.6.5. CONSTRUCCIONS RURALS DE PEDRA SECA

L'activitat humana al territori al llarg de la seva història queda delatada a la comarca del Priorat, com en d'altres regions de l'entorn mediterrani, per la presència d'elements estructurals construïts amb els blocs producte del condicionament del terreny. Aquesta activitat secular però, al Priorat, s'incrementà molt a partir del s. XVIII i, especialment, durant el s. XIX. Malgrat la seva senzillesa, l'abancament del terreny amb marges de pedra seca caracteritza el paisatge d'una forma molt important, tant des del punt de vista de l'estètica de les zones que encara segueixen explotant-se, com també indirectament, conservant el sòl i facilitant la reimplantació de la vegetació natural un cop es produeix l'abandonament de la finca.

Aquest patrimoni s'analitza més detalladament en punts posteriors.

1.6.6. GRANGES I EDIFICACIONS EN SÒL NO URBANITZABLE

La comarca del Priorat no té una vocació ramadera intensiva clara. El 2006, existien 15 explotacions porcines, 10 explotacions ovines, 16 explotacions de cabrum, 10 explotacions de gallines ponedores, 14 explotacions d'engreix de pollastres i 24 explotacions de conills. Si bé el sector avícola tenia certa importància (amb un cens de més de 55.000 exemplars entre gallines i pollastres), el nombre i capacitat de les explotacions ha anat disminuint en els darrers anys.

Si bé la comarca del Priorat no té una especial significació ramadera, les granges de dimensions importants apareixen en algunes zones de la comarca, per exemple els voltants d'Uldemolins, de Pradell de la Teixeta o d'altres pobles. En alguns casos, el seu encaix paisatgístic és complicat.

També algunes construccions de dimensions importants resten actualment abandonades i tenen un impacte paisatgístic significatiu. Un exemple evident d'aquestes és l'antiga fàbrica de guix existent a tocar de la N-420 prop del Pradell de la Teixeta.

Fotos. A l'esquerra, vistes de l'antiga fàbrica de guix del Pradell de la Teixeta. A la dreta, naus ramaderes properes al poble de la Figuera

1.6.7. LES VIES DE COMUNICACIÓ

La xarxa viària de la comarca del Priorat s'articula bàsicament a partir de l'accessibilitat principal per la carretera nacional N-420 la carretera C-242, que són les que, respectivament, uneixen l'oest/centre i l'est de la comarca amb el Camp de Tarragona. Després, una important xarxa de carreteres locals uneixen els diversos nuclis urbans.

En general, tot i la complicada orografia de la comarca, la xarxa de carreteres té una integració paisatgística raonable en el territori. Cal destacar com a negatius, però, les obres de la variant de Falset de la N-420 i en general d'arranjament d'aquesta carretera entre Falset i el coll de la Teixeta, que han motivat diverses àrees annexes – antics tombos o zones de calçada abandonada – amb una pobre integració paisatgística, ja que s'hi ha abocat les restes de paviments i altres materials extrets durant les obres. Al mateix temps, la variant de Falset ha motivat una sèrie de viaductes, desmuntats i trinxeres amb un impacte paisatgístic notable al Pla de Falset donat, entre d'altres motius, la poca significació de les mesures d'integració paisatgística i revegetació de talussos.

Fotos. A l'esquerra, talussos pràcticament nus de vegetació i de grans dimensions de la variant de la N-420. A la dreta, sitja i restes de paviment escampats a la vora de la N-420 al coll de la Teixeta

Un altre element característic de la xarxa secundària de carreteres, i que s'ha anat perdent molt majoritàriament en els darrers anys, eren les fileres d'arbrat paral·leles a les carreteres, formades bàsicament per plataners, però també oms, lledoners, àlbers i d'altres. Actualment, només queden restes importants a la C-242 al sud de Cornudella, a l'antiga N-420 a la sortida est i oest de Falset i a la carretera local entre Falset i Marçà

Fotos. Respectivament, alineacions de plataners a la carretera C-242 a l'entrada de Cornudella de Montsant, i a la carretera de Falset a Marçà.

Val a dir que, donada l'orografia complexa de la comarca, noves obres d'arranjament de vialitat podrien suposar la pèrdua d'aquests elements singulars restants i, alhora, una difícil integració paisatgística del nou vial arranjat en el territori.

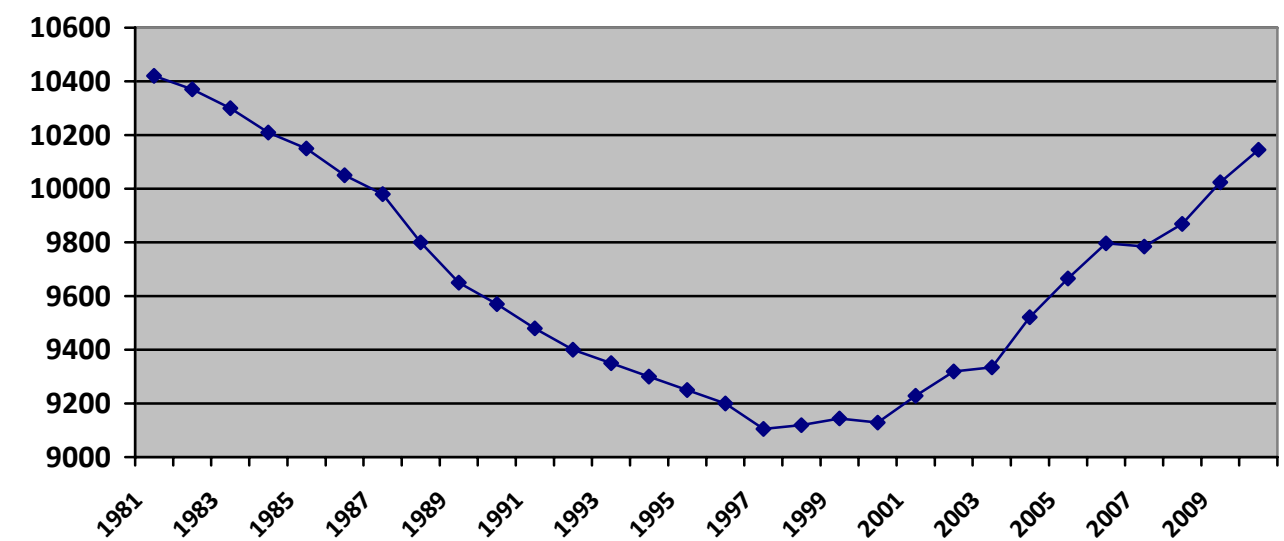
1.7. CARACTERÍSTIQUES DEL POBLAMENT I PATRIMONI RURAL

1.7.1. DESENVOLUPAMENT DELS NUCLIS URBANS

En un segle, de finals del s. XIX fins a finals del s. XX, el Priorat ha perdut dues terceres parts de la seva població (dels 27.958 habitants l'any 1887 als 9.119 de l'any 1998), en un dramàtic procés iniciat amb la irrupció de la fil·loxera i agreujat per problemes estructurals de l'economia comarcal (excessiva dependència del monocultiu de la vinya, capacitats agronòmiques baixes dels sòls prioratins, marginalitat geogràfica, etc.). Avui, amb el retorn del prestigi vitivinícola del Priorat a nivell mundial, una via oberta per a altres productes agraris –la qualitat a través de la tipificació–, i un sector turístic basat en els valors naturals i culturals que no es conforma amb fer el paper de recambió de la Costa Daurada, s'ha observat una recuperació poblacional a inicis del segle XXI, quan s'esperava un creixement de la població a mitjà termini que no acaba de ser tan ràpid com molts havien augurat.

Tot i així, la recuperació esdevinguda durant la primera dècada del segle XXI el que està fent és situar els nivells poblacionals de la comarca prop d'aquells esdevinguts a principis dels anys 80, ni molt menys recuperar els nivells històrics.

Figura 35. Evolució de la població a la comarca del Priorat en el període 1980-2010

Sense entrar en discussions sobre l'horitzó poblacional del Priorat a mitjà o llarg termini, tothom sembla coincidir en què **la població tendirà a créixer d'una forma moderada, però progressiva** durant els propers anys. Tal com s'ha comentat a l'apartat a la taula nº3, bona part dels municipis de la comarca han desenvolupat Plans d'Ordenació Urbanística Municipal o bé han aprovat Normes de Planejament recentment, però en tot cas han posat a disposició nou sòl urbà i urbanitzable, augmentat de manera rellevant a la capital comarcal on només l'actuació prevista per l'INCASOL a l'Àrea Residencial Estratègica "Sant Gregori" de Falset hauria de posar a disposició més de 500 habitants. Tot i així, la crisi urbanística i econòmica iniciada el 2007, que ha afectat també les perspectives del sector vitivinícola, ha posat en entredit les perspectives de creixement de l'inici de la dècada.

Val a dir que el Programa Comarcal de Desenvolupament Rural Integrat (2007-2013) del Priorat incorpora una diagnosi socioeconòmica i estratègica detallada que aporta nombroses dades demogràfiques, socials i econòmiques de data 2006.

1.7.2. TRETOS GENERALS DE L'ARQUITECTURA URBANA TRADICIONAL AL PRIORAT

Han de considerar-se els següents elements característics de l'estructura urbana tradicional dels pobles del Priorat:

- ✓ Carrers estrets i en alguns casos amb destacat pendent.
- ✓ Paviment dels carrers en pedra seca: fa 30 anys, molts dels carrers dels pobles prioratins eren pavimentats amb pedres que, en ocasions, especialment a les places, dibuixaven figures decoratives. Actualment, la majoria d'aquests empedrats s'han perdut i la major part de vies públiques s'han asfaltat o formigonat. Sovint, però, l'empedrat es conserva sota d'aquesta capa.
- ✓ Presència d'elements arquitectònics públics com porxos, portalades de pedra, abeuradors per als animals, rentadors públics, pedrissos per seure, i fonts entre d'altres.
- ✓ Elements típics dels habitatges: portalades en arc de mig punt o d'altres tipus, finestres en arc rebaixat, balconades, barbacanes (ràfec) a la coberta. En alguns pobles també hi ha altres elements tradicionals més locals com per exemple els rellotges de sol (a Porrera aquests elements han donat lloc a la creació d'una ruta específica) o l'aplatat de la franja inferior de les façanes amb pedra del país.

1.7.3. LA DISTRIBUCIÓ I TIPOLOGIA DELS NUCLIS URBANS

El Priorat és una comarca on molts dels seus pobles conserven, encara, **una imatge tradicional, integrada al paisatge** i no degradada per gaire elements distorsionadors. No obstant això, no pot dir-se que hi hagi una tipologia definida i única de vila prioratina. Ans al contrari l'estructura, ubicació i tradició arquitectònica dels diferents nuclis canvien a les diferents zones del Priorat.

Situació geogràfica dels nuclis urbans

L'orografia irregular i tortuosa del Priorat ha suposat històricament la dificultat principal per al desenvolupament dels nuclis urbans. **L'espai apte per a edificar és, en efecte, un dels factors limitants principals en el desenvolupament urbà.** Aquesta circumstància ha propiciat que la major part de pobles prioratins tinguin una **estructura urbana força compacta**, amb un gran aprofitament de l'espai, poques zones lliures i carrers estrets, tortuosos i sovint impracticables amb automòbil. De vegades, els habitatges situats en vessants amb fort pendent tenen l'estructura habitual de planta baixa pis i golfes a la façana principal en contrast amb la façana posterior que pot arribar a tenir més de cinc pisos. Aquest patró genèric, però, no es compleix en tots els casos i és un fet constatable que els pobles instal·lats en indrets més planers han gaudit d'un desenvolupament urbà més lax i, habitualment, més gran. Així, en funció de l'entorn topogràfic dels assentaments urbans podem distingir, al Priorat, els tipus d'emplaçament que es resumeixen tot seguit:

Nuclis situats en cubetes i planes (el pendent mitjà és, en qualsevol direcció, inferior al 10%): representen aquesta situació Ulldemolins, Cornudella, Falset, Marçà. Significativament són els quatre nuclis més poblats del Priorat.

Fotos. Respectivament, els nuclis urbans de Marçà, Falset, Ulldemolins i Cornudella del Montsant

Nuclis situats al fons de valls principals (la part més baixa del nucli està a menys de 20 m per damunt del nivell de la llera): Margalef, La Vilella Baixa, Escaladei, Poboleda, Porrera, la Torre de Fontaubella, Capçanes.

Fotos. Respectivament, els nuclis urbans de Poboleda, la Vilella Baixa, Porrera, Margalef, la Torre de Fontaubella

Nuclis situats al damunt de turons o vessants propers a rius o barrancs (la part més baixa del nucli està entre 20 i 100 m per damunt del nivell del riu o barranc més proper): la Bisbal de Falset, Cabassers, el Lloar, el Molar, els Guiamets, la Vilella Alta, Torroja, Pradell, el Masroig.

Fotos. Respectivament, vistes dels nuclis del Lloar, la Vilella Alta, la Bisbal de Falset, Cabacés, el Masroig, els Guiamets, Torroja del Priorat, Pradell de la Teixeta i el Molar

Nuclis situats damunt de turons, carenes o altiplans elevats (a més de 100 m per damunt del nivell del fons de la vall principal o bé a més de 700 m d'altitud): Albarca, Siurana, la Figuera, Gratallops, Bellmunt, la Morera.

Fotos. Respectivament, imatges dels nuclis d'Albarca, Siurana, la Figuera, Gratallops, Bellmunt i la Morera de Montsant

Tipologia dels nuclis urbans

Les limitacions que l'orografia i el desenvolupament socioeconòmic han imposat als pobles del Priorat han dificultat, en gran mesura, l'expansió urbanística que s'ha produït durant la segona meitat del segle XX en molts nuclis rurals catalans. D'aquesta manera, **molts d'ells han conservat l'estructura tradicional de casc antic** i no han experimentat el desenvolupament d'exemples urbans. Tot plegat explica el tipisme de molts d'aquests pobles, un dels aspectes més ben valorats pels visitants. La conservació dels trets tradicionals de l'estructura urbana, però, no s'ha donat amb la mateixa intensitat en tots els casos. Avui, doncs, podríem diferenciar els següents tipus de nuclis urbans al Priorat:

De nucli antic exclusivament: Margalef, la Bisbal de Falset, Cabassers, la Figuera, la Vilella Alta, la Vilella Baixa, la Morera, Poboleda, Albarca, Siurana, Torroja, Gratallops, Porrera, Pradell, La Torre de Fontaubella.

Amb zones incipients d'exemple urbà: Capçanes, el Masroig, el Molar, els Guiamets, Marçà.

Amb zones consolidades d'exemple urbà: Falset, Cornudella, Ulldemolins.

Fotos. Respectivament, exemples de Falset i de Cornudella de Montsant

Fotos. Zona industrial al nord-oest de Falset, amb un paisatge més propi d'àrees urbanes i periurbanes del Camp de Tarragona

Amb zones residencials peculiars (p. ex. el barri dels treballadors de les Mines a Bellmunt o les cases dels treballadors a Escaladei).

Fotos. Zona de cases dels antics treballadors de les Mines de Bellmunt

La prevenció de la contaminació lluminosa

Un dels aspectes a considerar en el context dels nuclis urbans i de les activitats és la prevenció de la contaminació lluminosa en el context del marc normatiu català, establert per la Llei 6/2001 de 31 de maig d'ordenació ambiental de l'enllumenament per a la protecció del medi nocturn i pel Decret 82/2005, de 3 de maig pel qual s'aprova el Reglament de desenvolupament de la Llei 6/2001.

En aquest context cal comentar que l'any 2006 es va redactar des dels serveis tècnics del Consell Comarcal el Pla Municipal d'Adequació de les instal·lacions d'enllumenat existents als requeriments legislatius del govern català. En aquest Pla es va fer un diagnòstic de cada nucli urbà dels 23 municipis de la comarca a nivell de l'estat dels punts de llum i una proposta d'adequació als requeriments legals. Aquest Pla, segons han informat els Serveis Tècnics del Consell Comarcal i els Ajuntaments consultats, s'ha anat implementant en els sectors ja existents a mesura que s'ha pogut obtenir finançament de convocatòries realitzades al respecte pel govern de la Generalitat de Catalunya. En el context dels nous sectors de planejament són aspectes que ja s'han d'adoptar per llei.

No obstant, cal dir que, com a resultat de les mesures engegades, la compacitat dels nuclis urbans i la relativa poca dispersió d'activitats en sòl no urbanitzable, així com la manca de polígons industrials, vies de comunicació o infraestructures que necessitin d'una elevada intensitat d'il·luminació nocturna, la contaminació lumínica al Priorat és relativament baixa, especialment a la part nord de la comarca.

Fotos: instantànies nocturnes dels nuclis de la Morera de Montsant, la Vilella Baixa i Scala Dei

1.7.4. PATRIMONI LOCALITZAT EN NUCLIS DE POBLACIÓ

1.6.4.1 Els campanars com símbol identificatiu dels pobles del Priorat

Una de les característiques més vistoses dels pobles prioratins des del punt de vista paisatgístic són els campanars de les esglésies parroquials. Habitualment ocupen una **localització central en el nucli urbà** i destaquen, en altura, sobre totes les altres edificacions. Aquest fet facilita la identificació visual dels pobles des de llarga distància i caracteritza el seu perfil amb una gran força, la qual cosa els converteix en **elements de primer ordre del paisatge urbà**. La gran majoria dels campanars prioratins va ésser construïts al segle XVIII, coincidint amb un ascens demogràfic important. Són d'estil renaixentista o neoclàssic, amb elements barrocs. Els campanars d'Ulldemolins, Cornudella i Albarca van aixecar-se una mica abans, entre finals del segle XVI i principis del segle XVII. Malgrat que aleshores ja existien esglésies més antigues a molts pobles, només l'església parroquial d'Albarca conserva encara un absis romànic original del segle XII. Una altra excepció és el campanar del Masroig, que va ser construït al segle XIX, en plena explosió demogràfica, amb la participació de tot el poble.

Estructuralment podem distingir els següents tipus de campanars al Priorat:

De secció octogonal amb coberta plana: en molts pobles del Priorat central, coincidint amb l'àrea de predomini dels materials paleozoics. A les Vilelles, Poboleda, Torroja, Gratallops, el Lloar, el Molar i Porrera. En la major part dels casos el campanar té un color originalment terrós, que delata la procedència local dels materials emprats per al recobriments. Malauradament en els darrers anys, en algun cas s'han produït arranjaments que no han respectat aquestes característiques.

Foto. Vista del nucli de la Vilella Baixa amb detall de campanar amb secció ortogonal

De secció quadrada amb coberta piramidal: al Priorat septentrional, coincidint amb la influència de la serra de Montsant. A Cornudella de Montsant (on, a més, es dona la particularitat que és doble), Albarca, Siurana, la Morera de Montsant, la Bisbal de Falset i Cabassers.

Fotos. Campanars de les esglésies d'Albarca i la Bisbal de Falset

De secció octogonal amb coberta piramidal: al Baix Priorat, habitualment amb dos nivells de secció lleugerament diferent, més petita al damunt. Són, per exemple, els campanars de Falset, Marçà, els Guiamets, la Torre de Fontaubella, Pradell o Bellmunt del Priorat.

Fotos. Respectivament, esglésies de Marçà i del Pradell de la Teixeta

Altres tipus: aquests tres patrons no es donen a tot arreu. Els campanars d'Ulldemolins, Margalef, la Figuera, Capçanes o Escaladei, per exemple, tenen formes que no responen a cap dels patrons anteriors.

1.7.5. PATRIMONI EN EL SÒL NO URBANITZABLE

1.6.5.1 La Cartoixa d'Escaladei

Les restes de l'antic convent dels cartoixans a Escaladei és l'element del patrimoni cultural prioratí més conegut fora de la comarca i un dels Béns Culturals d'Interès Nacional de la comarca. Els cartoixans s'establiren a la comarca el segle XII i amb el suport d'Alfons el Cast, fundaren la Cartoixa entre finals del segle XII i principis del XIII. Des de bon inici varen fomentar el conreu de la vinya, que s'anà estenen per tots els seus dominis, que abraçaven una bona part de l'actual comarca administrativa. Els cartoixans romangueren en aquestes terres més de cinc segles fins que la desamortització de Mendizábal va fer passar la Cartoixa a mans privades. D'aleshores ençà el temps, els elements i els saquejos van anar degradant aquest impressionant monument. Fa només tres dècades, el que quedava de la Cartoixa eren uns pocs murs envaïts pels esbarzers i les heures, a més de la coneguda portalada principal. En aquells moments, amb la recuperació de les institucions autonòmiques s'iniciaren treballs de neteja i recuperació, i s'ha reconstruït una de les estances. Es varen posar al descobert molts detalls fins aleshores insospitats, i el monument es va fer visitable pel públic. Tal vegada, la imatge de la portalada de la Cartoixa amb el cingle Major de Montsant al fons sigui la més coneguda i arquetípica del Priorat, i és per això que cal habilitar instruments per a protegir aquest paisatge.

1.6.5.2 Siurana

Tot i que es tracta d'un nucli urbà pròpiament dit, el seu emplaçament singular i aïllat fa que s'inclouï en aquest apartat; Siurana és l'únic nucli urbà catalogat, en la seva totalitat, com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN), ensems que la darrera fortificació musulmana al Principat. Efectivament, el valí Almira Alemoni va ser l'últim governant sarraí que es va mantenir en terres del Principat. La reconquesta de Siurana per part dels cristians va provocar la llegenda de la reina Abdelaziza, segons la qual es va llençar al buit pel cingle, quedant la darrera peïjada del seu cavall marcada a la roca per a l'eternitat. Actualment, el poblet, situat a 740 m d'altitud, encara conserva restes de l'antic castell sarraí i, en molt bon estat, l'església romànica d'una sola nau que hi va ser bastida al segle XII. Totes les cases del nucli estan construïdes amb pedra local, característica que el fa únic en tot el Priorat. Siurana és, al costat de la cartoixa, un dels dos grans monuments del patrimoni històric comarcal que cal donar una protecció paisatgística adequada.

Foto. Dues de les imatges pròpies de Siurana; a l'esquerra, l'església romànica de Santa Maria. A la dreta, les restes del castell sarraí

1.6.5.3 Els masos

El Priorat no és una terra de grans masos. A diferència d'altres zones de Catalunya, on és freqüent trobar masies de grans dimensions associades a extenses explotacions agràries, al Priorat no es donen de la mateixa manera els elements generadors d'aquest tipus de poblament del medi rural. Alguns factors intrínsecs poden ajudar a explicar aquest fenomen:

- ✓ Una **orografia molt irregular**, que dificulta l'establiment de finques prou grans com per justificar, per elles mateixes, una inversió en un habitatge.
- ✓ Una **distància curta entre els pobles**. Pràcticament tots els pobles del Priorat tenen un poble veí a menys de 10 km. I és que si els pobles són petits, també és cert que es troben a prop els uns dels altres, la qual cosa disminueix la necessitat de la construcció d'habitatges a peu de finca.
- ✓ L'**escassetat de l'aigua**. En tractar-se d'una comarca seca, amb l'agregant d'una orografia irregular les fonts, rius, pous i altres punts d'obtenció d'aigua, imprescindibles per a l'establiment de les comunitats humanes, són escassos i localitzats.

Obviament, això no significa que no hi hagi masos, alguns fins i tot de dimensions respectables i encara ben conservats. En el passat, fins i tot, hi havia hagut agrupacions d'habitatges de les quals encara es conserven avui les restes. Tal és el cas de Sant Antoni de Montalt (avui mas de Sant Antoni), al terme de la Morera de Montsant o el mas d'en Serres, al terme municipal de Gratallops: en aquest últim hi van viure diverses famílies fins a finals del segle XVIII. Segurament va ser abandonat a causa de la proximitat del nucli de la Vilella Baixa (a poc més d'1 km).

Actualment, hi ha molt pocs masos habitats i d'aquests, només una minoria ho són per a finalitats agrícoles. Aquest és el cas, per exemple, del mas d'en Roger, ubicat al parc natural de la serra de Montsant, al terme de Cabassers. Aquest mas ha estat adquirit com a propietat pel parc natural i està previst que funcioni com a un futur centre d'interpretació.

La majoria dels masos habitats funcionen com a segones residències de caps de setmana, de temporada o purament ocasionals.

En relació amb els masos, la llei 2/2002, d'Urbanisme, preveu que, dins dels plans urbanístics, els municipis han d'elaborar un catàleg dels masos i habitatges existents en el sòl no urbanitzable, a fi i efecte que quedin registrats com a tals de cara a eventuales futures actuacions. Anant més enllà, pensem que també **hi ha una sèrie de masos i edificacions en medi rural que tenen un interès comarcal**, sigui per la seva qualitat arquitectònica, la seva història, o el patrimoni cultural que inclouen. Per exemple, no cal oblidar que alguns masos del Priorat són antics molins hidràulics situats al costat de la llera dels rius, amb la funció majoritària d'antics molins fariners, de gran valor patrimonial, històric i etnològic.

Sense ànim de ser exhaustius, heus aquí alguns exemples dels masos que es podrien incloure en un hipotètic catàleg de masos d'interès comarcal.

Mas d'en Lluç (TM Cornudella)

Mas de les Moreres (TM Cornudella)

Mas de Sant Marcell (TM Cornudella)

Mas de Franc (TM Margalef)

Mas d'en Roger (TM Cabassers)

Lo Molí (TM la Vilella Baixa)

Mas del Tancat (TM la Morera)

Mas de Sant Blai (TM la Morera)

Mas de la Serra (TM la Morera)

Mas Gran (TM Marçà)

Mas d'en Bruno (TM Torroja)

Mas del Marimon (TM Torroja)

Mas de la Garranxa (TM Porrera)

Val a dir també que es dona un incipient procés de reconversió d'alguns masos en hotels o allotjaments rurals, així com cellers, tal com s'ha observat al llistat d'Estudis d'Impacte i d'Integració Paisatgística abans esmentat

1.6.5.4 Les ermites i els indrets de devoció popular

De les construccions humanes en medi rural o natural, les més significatives i característiques al Priorat són les ermites i altres indrets de devoció popular. Les ermites tenen el valor afegit que, a diferència d'altres elements del patrimoni cultural i arquitectònic, són molt valorats –i encara avui utilitzats– per la població autòctona. Sobre les ermites, la seva història i els seus usos actuals esmentarem l'obra

de S. Palomar i M. Solà *Puix en alt lloc sou posada. Ermites i santuaris. Indrets de devoció popular al Priorat* (2001), llibre de referència en aquest tema.

La **tradició eremítica al Priorat**, que té una incidència molt forta a l'entorn de Montsant, va iniciar-se, segons la tradició, durant la dominació sarraïna i ha perdurat fins als nostres dies. Amb ella, també sobreviuen les manifestacions culturals associades –romiatges, aplecs, goigs, etc...-. En conseqüència, la seva edificació s'inicia al segle XII (ermita de Sant Bartomeu, d'estil romànic, a Ulldemolins) i continua fins pràcticament els nostres dies (ermita de Maria Assumpta, a Poboleda, construïda durant la segona meitat del segle XX). Encara avui n'hi ha dues que són habitades: la de la Consolació (Gratallops-Torroja) i la de Sant Joan del Codolar (Cornudella de Montsant).

Quant al seu significat en el paisatge del Priorat, direm que és molt important. De fet, algunes de les ermites s'han construït en indrets elevats per diversos motius, alguns d'ordre espiritual i d'altres de naturalesa pràctica. En qualsevol cas **totes elles s'ubiquen en llocs d'elevat valor paisatgístic**, ja sigui per les àmplies panoràmiques que s'hi albiren o bé per la bellesa de l'entorn immediat.

Més amunt hem apuntat que les ermites i els indrets de devoció popular són **una part del patrimoni cultural que se segueix utilitzant en l'actualitat**. Alguns d'aquests usos continuen essent els tradicionals, com els romiatges i els aplecs que encara se celebren, per exemple, a les ermites de la Foia (Cabassers), Sant Salvador (Margalef) o les Pinyeres (el Masroig). En altres casos tenen usos més actuals, com l'ermita de Sant Pau, a la Figuera, que des de fa anys constitueix, als mesos d'estiu, un dels punts d'observació i vigilància per a la detecció d'incendis forestals, per la gran panoràmica que ofereix. Cal valorar l'adaptació als costums actuals que s'ha produït en moltes ermites i que consisteix en la construcció d'estructures d'obra per fer foc, de taules per menjar i, en alguns casos, de l'oferta de serveis com ara begudes, menjar o llenya, servei de recollida de brossa, etc., per a què els visitants puguin utilitzar còmodament aquest patrimoni.

A continuació es relacionen les ermites i indrets de devoció popular catalogats en l'obra esmentada més amunt:

Sant Antoni (TM Ulldemolins): a mig aire del vessant obac de Montsant, amb una esplèndida vista sobre la vall d'Ulldemolins o del Silenci.

Santa Magdalena (TM Ulldemolins): molt a prop de l'anterior, gaudeix de les mateixes característiques paisatgístiques.

Verge de Loreto (TM Ulldemolins): és una de les poques ermites ubicada en un nucli urbà.

Sant Bartomeu (TM Ulldemolins): situada damunt d'una gran roca al fons del barranc homònim, es troba enmig d'un paisatge espectacular de rocam i vegetació, al vessant meridional de la serra de la Llena, a prop del congost de Fraguerau. Per a molts, la més bella del Priorat.

Sant Salvador (TM Margalef): ubicada a mig aire del barranc homònim, al Montsant occidental, davall d'un cingle que li dona recer.

Santa Llúcia (TM la Bisbal de Falset): molt a prop del nucli de la Bisbal, en direcció a la Palma d'Ebre, està situada a l'interior d'una balma molt gran. Va ser hospital militar en la guerra civil espanyola.

Sant Joan Baptista (TM Cabassers): aquesta ermita està ubicada al nucli de Cabassers, a la sortida del camí de la Foia, just al costat de la font que canalitza les aigües de Montsant. L'edifici data probablement del segle XVIII.

Sant Roc (TM Cabassers): és una de les ermites més modernes del Priorat i es localitza damunt del poble de Cabassers, en un indret abrupte dels contraforts del Montsant occidental envoltat de roques.

La Foia (TM Cabassers): a mig aire de Montsant, aquesta ermita, dedicada a la Mare de Déu de les Neus –encara que popularment es coneix amb el nom de l'inici-, es troba en un magnífic entorn natural o destaquen les crestes o estrats verticals de conglomerats calcaris.

Ermite de Sant Miquel (TM Cabassers): a Cabassers hi ha dues petites ermites dedicades a Sant Miquel. Una d'elles va inaugurar-se l'any 1927 i se situa prop del Pont Vell. L'altra es troba al mas d'en Roger i és més aviat una petita capella.

Sant Antoni de Montalt (TM la Morera): antic llogarret amb ermita que posteriorment al seu despoblament (finals del segle XIV) es convertí en el mas de Sant Antoni, que usaven els cartoixans. Es localitza a mig aire de Montsant, al seu vessant meridional, sota el cingle Major.

Sant Blai (TM la Morera): l'origen és el monestir cistercenc femení de Bonrepòs, en una fondalada entre la Morera i Poboleda, establert el segle XIII. Es va dissoldre a mitjan segle XV i va passar a domini de la Cartoixa, que el va convertir en una granja. Posteriorment s'hi va construir una capella dedicada a Sant Blai i l'edifici actual, que data del segle XVIII.

Mare de Déu de Montsant (TM la Morera/Cornudella): és l'ermita situada a més altura (1040 m), a l'extrem oriental de la serra de Montsant. La seva ubicació en un extrem enlairat del territori dominat per la Cartoixa d'Escaladei, més enllà de consideracions espirituals, s'interpreta com un element de demostració de domini vers els territoris veïns.

Sant Joan del Codolar (TM Cornudella): a mig aire del vessant sud-oriental de Montsant, en un emplaçament abrupte i rocós, engalanat per uns xiprers centenaris de grans dimensions, ofereix una panoràmica impressionant sobre la vall de Cornudella.

Santa Maria de Siurana (TM Cornudella): està ubicada en un extrem del nucli de Siurana, del qual és l'església parroquial. Respon, no obstant, al patró d'una ermita pel seu ús. Gaudeix d'unes panoràmiques àmplies sobre la vall del Siurana, la serra de Montsant, i les muntanyes de Prades.

Maria Assumpta (TM Poboleda): l'ermita més moderna del Priorat –inaugurada l'any 1974- no té un excessiu interès arquitectònic ni històric. La seva construcció responia a la manca d'una ermita que els habitants de Poboleda poguessin sentir com a pròpia.

La Consolació (TM Gratallops/Torroja): aquesta ermita, edificada dalt d'un turó amb una panoràmica circular esplèndida sobre el Priorat paleozoic i les serralades que l'envolten, és reconeguda com a pròpia pels habitants de quatre pobles: Gratallops, Torroja i les Vilelles. S'ha popularitzat força els últims anys per ser el símbol d'un dels vins més reconeguts de la D.O.Q. Priorat, les vinyes que originen el qual es troben plantades als vessants de la muntanya on s'ubica.

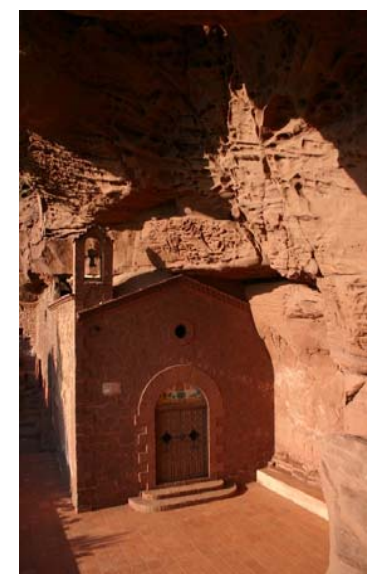
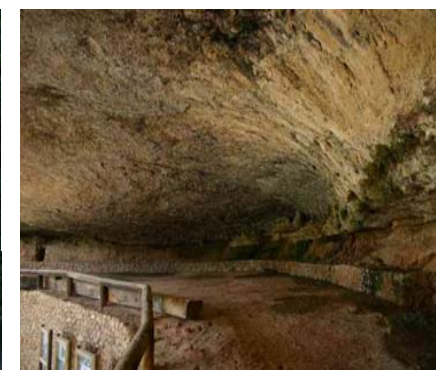
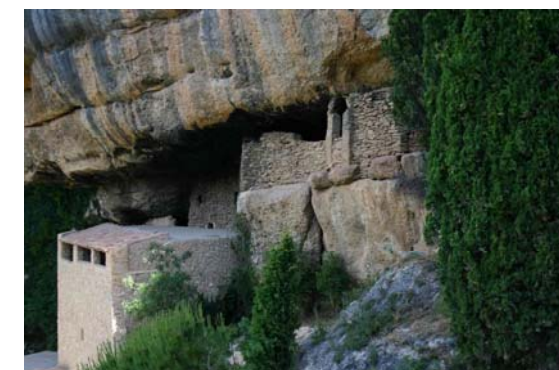
Sant Pau (TM la Figuera): aquesta és l'ermita amb una panoràmica més àmplia de totes les del Priorat, malgrat que es troba només a 628 m en una punta de la serra de la Figuera. És molt visitada pels habitants dels pobles de l'entorn i l'indret ha rebut el sobrenom de "mirador de les 7 províncies", en referència a l'extensió territorial que s'hi albira. Com s'ha indicat abans, a l'estiu és un punt de vigilància d'incendis forestals.

Mare de Déu de les Pinyeres (TM el Masroig): es troba en un vessant de la serra del Sarrai i, com l'ermita de la Consolació, dona servei a més d'un poble. De fet, es troba aproximadament equidistant del Molar, el Masroig i Bellmunt del Priorat. Els habitants d'aquests pobles s'hi troben pel tradicional romiatge de Sant Sebastià.

Sant Antoni (TM Porrera): és l'ermita ubicada en medi rural més propera al nucli urbà al que pertany. S'alça damunt d'un turó situat al costat del poble de Porrera. Recentment, el Consell Regulador de la D.O.Q. Priorat n'ha delimitat una àrea de protecció al seu entorn, tal com també ha fet amb l'ermita de la Consolació.

Sant Gregori (TM Falset): es localitza no gaire lluny del nucli de Falset, en un indret de gran bellesa. L'ermita està bastida en una balma formada per gresos i conglomerats rojos del Buntsandstein, material amb el que s'han obtingut els carreus emprats en la seva construcció, la qual cosa la integra paisatgísticament amb el seu entorn.

Sant Cristòfol (TM Falset): prop de l'ermita de Sant Gregori hi havia la de Sant Cristòfol. Malgrat que s'ha ubicat la seva situació d'una forma bastant aproximada, no en queden restes. A meitat del segle XX alguns veïns de Falset van intentar reconstruir l'ermita i fins i tot es va posar una primera pedra, però la iniciativa no va reeixir.

Fotos. Algunes de les ermites de la comarca del Priorat: d'esquerra a dreta: ermita de Sant Blai de Montsant i ermita de Sant Bartomeu del terme d'Ulldemolins (aquí a l'esquerra); ermita de Santa Llúcia de la Bisbal de Falset, ermita de la Consolació de Gratallops i ermita de Sant Joan del Codolar (Cornudella del Montsant)

1.6.5.5. El patrimoni rural de pedra seca

Malgrat que des de finals del segle XIX, punt àlgid en la producció agrícola del Priorat, la superfície conreada ha anat minvant, les infraestructures de pedra associades als conreus han resistit, en moltes ocasions, la invasió del bosc i avui ens permeten fer-nos una imatge de com devia ser la comarca fa cent cinquanta anys. L'espai era aleshores aprofitat al màxim i aportava la collita d'una població que va arribar a triplicar l'actual. Les fotografies més antigues que es conserven ens descobreixen uns turons abancalats i llaurats pràcticament fins als cims. Només els costers més abruptes i pedregosos i els boscos comunals (circumstàncies que coincidien en molts indrets) quedaven lliures de l'explotació agrària.

La presència de l'home en el medi natural i rural era, en aquella època, força més freqüent que ara. No només amb l'agricultura s'explotaven els recursos del territori, sinó que l'aprofitament forestal, el pasturatge, el carboneig, l'apicultura, la mineria o la recol·lecció de plantes útils i remeieres eren altres activitats presents arreu de la comarca que han deixat rastres llargament perdurables en forma d'infraestructures de pedra.

Al llarg del segle XX, particularment després de la crisi de la fil·loxera, l'abandonament dels trossos conreats adquireix un ritme imparabile, que sembla haver tocat fons molt recentment. En els darrers cinc anys del segle XX i a principis del XXI, el ressorgiment dels productes agrícoles de qualitat, particularment del vi, però també de l'oli, ha tornat a fer el Priorat una comarca atractiva per a la inversió en el món rural.

En tot aquest llarg període, el patrimoni rural representat pels elements de pedra seca que encara avui podem trobar escampats pel territori, a més de constituir la petjada que ens serveix per interpretar l'activitat humana en el medi, ha esdevingut un factor característic del paisatge rural prioratí, fenomen que també s'esdevé en d'altres contrades muntanyoses de la Mediterrània.

En un projecte de recent realització anomenat *Pejades sobre el coster*, gràcies a un conveni entre l'entitat de recerca cultural Carrutxa i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, es va dur a terme un inventari d'elements del patrimoni rural de pedra del Priorat (S. Palomar i R. Pascual,...). A més, en el seu àmbit de treball, el Consorci de la Serra de Llaberia ha promogut també la realització de cursos i jornades relacionades amb la pedra seca, participant en la concepció i implementació de l'itinerari de les Taules de Capçanes, on existeixen nombrosos elements d'interès. En el present estudi s'ha classificat aquest patrimoni, segons la seva funció, en les categories següents:

Elements d'aixopluc i emmagatzematge: inclouen els diferents tipus de barraques i casetes de tros, aixoplucs de marge, o magatzems, habitualment utilitzats per desar estris relacionats amb l'agricultura, per aixoplugar persones de forma eventual o per a usos més específics com la protecció dels ruscos d'abelles. També comprèn aquells elements relacionats amb la ramaderia a muntanya, com els dormidors de bestiar i els corrals.

Fotos. Dos imatges, respectivament, de barraques de pedra del terme de Pradell de la Teixeta i la Vilella Baixa

Elements d'adequació i manteniment del terreny: són aquelles estructures destinades a la conservació del sòl, la protecció contra l'erosió, el condicionament del terreny per a la romputa. Efectivament, al Priorat –almenys en moltes zones- la disponibilitat de sòl és un dels factors limitants per a la pràctica agrícola. En aquest grup hi trobem els més ubics de tots, els marges de pedra, amb tots els elements associats: escales integrades, forats, etc.. També s'han esmentat les aigüeres, canals amb parets i fons de pedra per evacuar les aigües pluvials. Finalment les piles, munts o troneres, que són amuntegaments de pedres disposades de forma ordenada que tenien una doble funció: concentrar el material sobrer del despedregament del terreny en l'espai més petit possible i disposar d'un magatzem de material per a la construcció d'altres elements de pedra.

Elements de comunicació: els més abundants són els camins que, en alguns indrets encara conserven l'empedrat original i els elements associats a la seva conservació, especialment les aigüeres. En força trams, però, aquest empedrat ha quedat colgat pels sediments i en molts punts, els nous camins rurals han rebotat sense miraments els antics senders. Uns elements de gran atractiu són els ponts, alguns d'ells de l'època visigòtica, com el Pont Vell de Cabassers, al riu Montsant, o el pont de Cavaloca, que supera el barranc homònim en el recorregut del camí antic entre Cabassers i la Vilella Baixa. També s'inclouen en aquest apartat les fites o mollons de delimitació de termes i dominis: alguns tenen unes dimensions força grans.

Fotos. A l'esquerra, pont Vell de Cabacés; a la dreta, camí empedrat de les Taules, a Marçà

Elements d'aprofitament dels recursos hídrics: si més amunt hem vist que un dels **factores limitants** per al desenvolupament de l'agricultura al Priorat és el sòl, l'altre és, sense cap mena de dubte, l'aigua. Destaquen en aquest grup els **aljubs**, també anomenats **bassots** o **cisternes**. Són estructures de pedra, molt freqüents en terrenys de materials carbonàtics, que protegeixen una depressió natural o excavada a la roca destinada a l'emmagatzematge i conservació de l'aigua pluvial per a usos limitats, com l'abeurament de persones i animals o la preparació dels fitosanitaris solubles tradicionals com el sulfat de coure. Així, alguns d'aquests aljubs tenien associat al costat un petit safareig obert a la roca per fer aquesta dissolució. Habitualment, els aljubs se situaven en posicions estratègiques on confluen les pluvials d'una extensió gran de terreny. En territori de roques silíciques (pissarres, gresos, granits), són més freqüents les **mines**, excavacions horitzontals del terreny que capten i canalitzen vetes superficials o subsuperficials d'aigua. A les valls dels rius principals i a les planes del baix Priorat també són freqüents **pous** i **sénies** de pedra per a la captació d'aigua, les **séquies** per al seu transport i les **basses** per al seu emmagatzematge.

Elements per a altres usos: hi ha altres elements de pedra que no encaixen en cap dels grups anteriors, i que generalment tenien usos molt concrets. Per exemple les **eres** per batre el gra, esplanades de planta habitualment el·lipsoïdal o circular, sovint limitada per un marge baix de pedra i, en ocasions, amb una construcció annexa, també de pedra anomenada **pallissa**. N'hi havia pràcticament a totes les poblacions, però també en medi rural, prop dels antics camps de cereals. Algunes, a la serra de Montsant, estan ubicades a 900 m d'altitud. També hem d'incloure-hi aquí els **parapets** aixecats durant la guerra civil espanyola (1936-39), estructures de protecció molt simples, amb espilleres, que es troben en indrets careners amb àmplies panoràmiques, sobretot a la serra de la Figuera i a la de Montsant. Per acabar, uns altres elements molt típics són els **forns de pedra**, estructures cupuliformes, que en general estaven relacionats amb tractament de materials de construcció. Així, tenim **forns teulers, de calç, de guix**, etc.

És per les raons exposades en aquest capítol que considerem també una acció estratègica, en el desenvolupament de la carta del Paisatge, la realització d'**inventaris d'elements del patrimoni rural de pedra d'interès comarcal i local**, tot establint prioritats per a la seva conservació i, si s'escau, recuperació. Tot això amb la finalitat d'utilitzar-los com un recurs pedagògic i de turisme cultural, a través de l'establiment d'itineraris, sortides guiades, etc.

1.8. POSADA EN VALOR DEL PATRIMONI I RECURSOS TURÍSTICS

En els darrers temps, diverses administracions amb competències sobre el territori del Priorat, han implementat projectes diversos, no sempre coherents entre sí, de posada en valor del patrimoni paisatgístic, natural i cultural. Així, tant alguns ajuntaments, com el Consell Comarcal del Priorat, el Parc Natural de la Serra del Montsant i el Consorci de Gestió de la Serra de Llaberia, han dissenyat i equipat itineraris temàtics, esportius o senderistes, han creat i equipat àrees de lleure i miradors, i han restaurat elements del patrimoni. En aquest apartat només es pretenen posar en coneixement algunes de les iniciatives més rellevants.

1.8.1. EL PLA DE FOMENT DEL TURISME DEL PRIORAT 2006-2010: EL PAISATGE COM A REFERENT

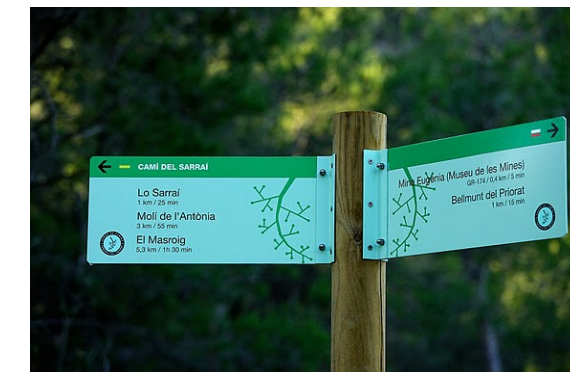
Es tracta d'un Pla promogut pel Consell Comarcal del Priorat. El Pla ha impulsat un model de desenvolupament turístic basat en la **singularitat del paisatge** i la qualitat dels vins. Aquests dos actius han estat els vectors imatge de tota l'estratègia de creació de producte i de la seva estratègia de promoció. Així, el Pla ha impulsat sobretot la creació de productes vinculats amb l'enoturisme i amb el turisme a peu. El projecte ha comptat amb la implicació de tot el sector privat a través d'una comissió on hi ha hagut representats els agents relacionats amb l'activitat turística de la comarca: l'Associació de Cases de Pagès, l'Associació de Restauradors, la DO Montsant, la DOQ Priorat, l'Associació d'Oleicultors, el Parc Natural de la Serra de Montsant i el Consorci Serra de Llaberia.

El principals projectes desenvolupats durant les 3 anualitats del Pla amb una relació més directa o indirecta amb el paisatge han estat els següents:

- **La recuperació i senyalització dels camins històrics i tradicionals amb l'objectiu de crear una xarxa per a descobrir el Priorat a peu.**

S'han recuperat i senyalitzat més d'una vintena de camins històrics i tradicionals de la comarca (camins de ferradura), caiguts en desús i oblidats, amb l'objectiu d'estructurar una xarxa que permeti al visitant descobrir el seu patrimoni natural, així com el món del vi i l'oli. La tasca de recuperació ha consistit en el desbrossament, despedregament i reconstrucció de marges entre d'altres, a banda de la senyalització. S'ha creat un logotip que identifica els camins que formen part de la xarxa de camins de la comarca del Priorat; el logo està representat per una rapa en forma de xarxa i pretén ser una imatge de marca de qualitat que garanteixi que el camí aconsegueix una sèrie de criteris: ben mantingut i senyalitzat i que es tracta d'un camí amb un cert interès paisatgístic, cultural, històric, vitivinícola i/o oleícola.

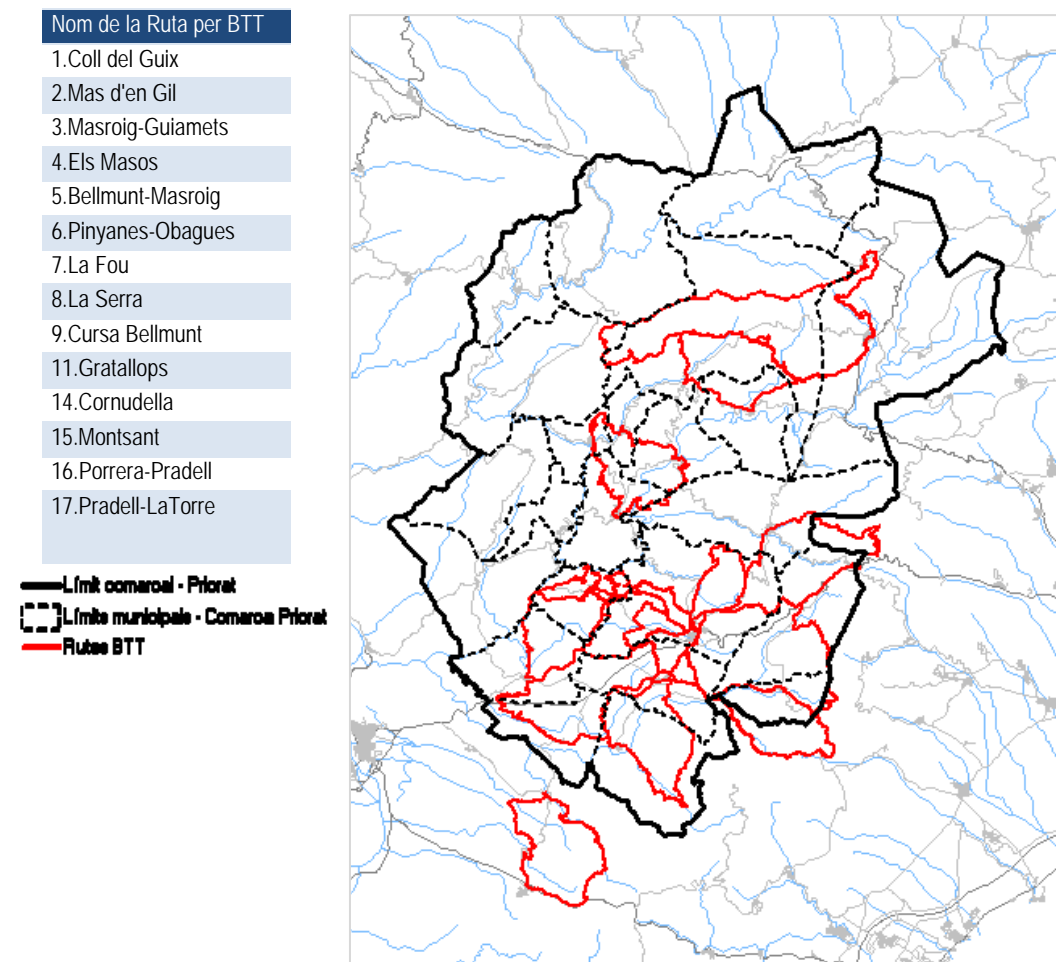

Fotos. A l'esquerra, logotip de la xarxa de camins del Priorat i a la dreta utilització en una banderola direccional de senyalització d'itineraris

- **Disseny dels itineraris del vi i de l'oli.** S'han definit una sèrie d'itineraris de senderisme cultural que transcorren per camins antics i entre vinyes i oliveres que permeten descobrir el món del vi i de l'oli des de la perspectiva del paisatge.
- **Itineraris de descoberta del patrimoni natural pel Parc Natural de la Serra de Montsant i la Serra de Llaberia.** S'han definit una sèrie de camins pel P.N de la Serra de Montsant i la Serra de Llaberia: la xarxa permet descobrir aquests espais. Es tracta d'unes propostes de senderisme esportiu i de muntanya d'un nivell d'exigència física més elevat.

- La creació de la ruta del vi de la DO Montsant i de la DOQ Priorat amb 40 cellers visitables. S'han editat 2 catàlegs de les rutes del vi de la comarca, un per a la DOQ Priorat i un altre per a la DO Montsant, que permeten al turista descobrir el món del vi des de l'interior d'una quarentena de cellers visitables.
 - La creació de la ruta de l'oli del Priorat amb sis molins visitables on els visitants poden conèixer el procés d'elaboració i degustar el millor oli d'oliva verge extra.
 - El desenvolupament d'un pla de senyalització turística per a cada municipi de la comarca per tal de comunicar i orientar al visitant sobre l'oferta turística del Priorat.
 - Elaboració dels mapes de la Xarxa de camins del Priorat: S'ha elaborat dos mapes cartogràfics de la xarxa de camins del Priorat: Priorat nord i Priorat sud a escala 1:30.000.
 - Elaboració de la Guia a peu pels camins del vi i de l'oli del Priorat: es tracta de l'edició de 2.550 exemplars d'una guia de 200 pàgines per a descobrir a peu el patrimoni i els paisatges vinculats amb la cultura del vi i de l'oli al Priorat
 - Edició de fulletons itineraris de senderisme i de ruta de l'oli del Priorat
 - Actuacions de comunicació, promoció i suport a la comercialització.
- amb la creació de diverses campanyes publicitàries, signatura de convenis de promoció amb el Patronat de Turisme de la Costa Daurada i diversos patronats municipals de turisme i oficines de promoció turística
 - assistència a Fires i accions de promoció amb touoperadors
 - creació d'un Catàleg genèric de la comarca amb la difusió dels valors (naturals, culturals i paisatgístics i del seu patrimoni),
 - la creació d'un banc d'imatges turístiques de la comarca
 - la creació d'un banc d'imatges dels 23 municipis de la comarca
 - la creació d'un banc d'imatges dels camins
 - la creació d'un banc d'imatges de l'oli (amb paisatges de l'olivera i dels molins visitables)
 - l'edició de 4 pòsters panoràmics paisatgístics del patrimoni natural i vitinícola de la comarca: 1 de la DO Montsant, 1 de la DOQ Priorat, 1 de la Serra de Montsant i 1 de la serra de Llaberia
 - la creació del portal turístic del Priorat www.turismepriorat.org,
 - la creació del mapa turístic del Priorat, Paisatges del Vi: és una invitació a conèixer el patrimoni i els racons més emblemàtics de la comarca amb cotxe; un tast del Priorat amb vintpropostes de descoberta que van des dels monuments històrics com la Cartoixa d'Escaladei fins a punts d'interès com l'Observatori de la Batalla de l'Ebre de la Figuera, passant per les rutes audioguiades dels Paisatges del vi i de l'oli.

Figura 35. Rutes BTT dissenyades a la comarca del Priorat

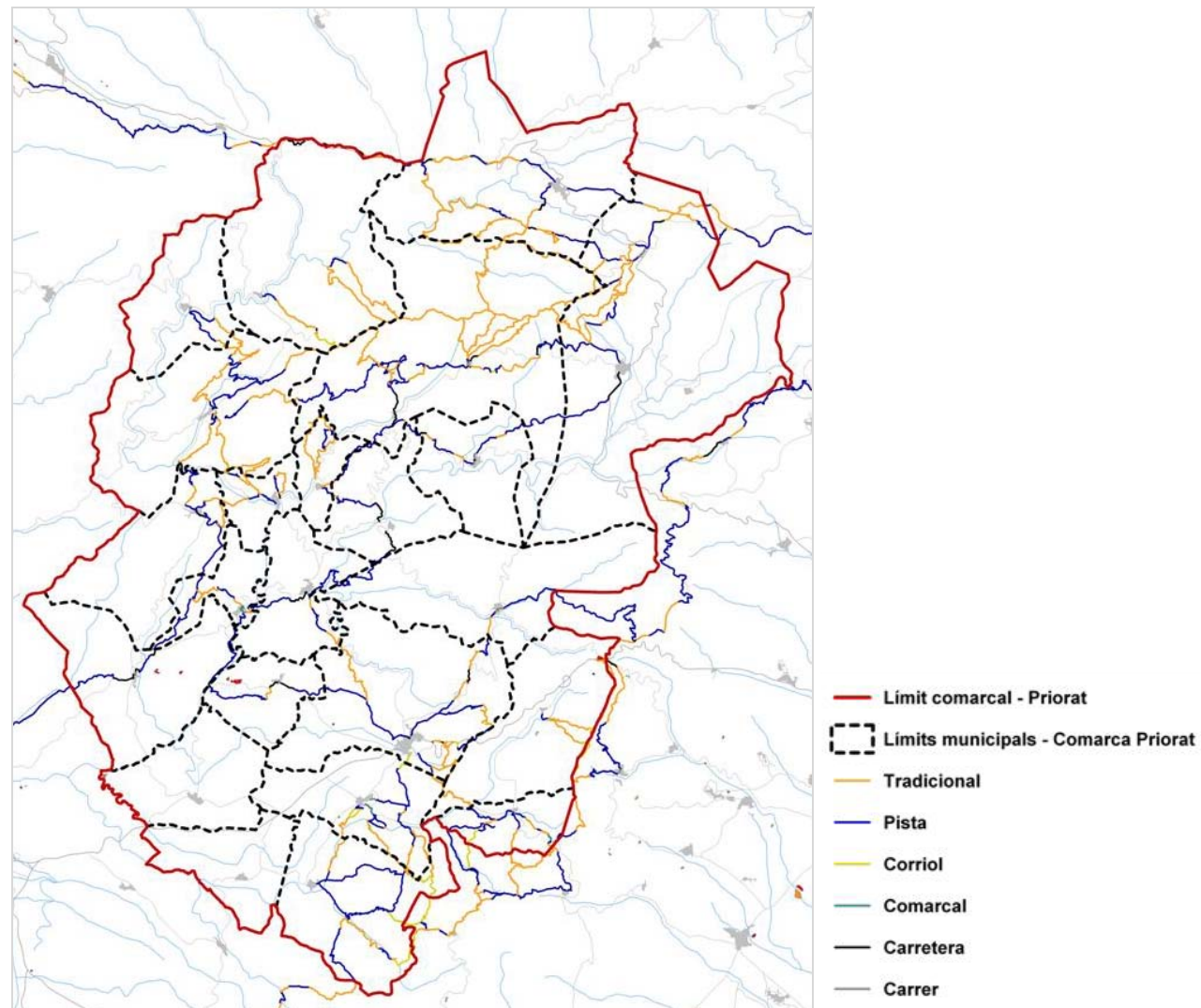
Font: Consell Comarcal del Priorat

Donat que a la comarca del Priorat hi ha hagut diverses i nombroses altres iniciatives d'equipació i senyalització de senders i itineraris, i de material d'identificació i promoció turística (Consell Comarcal anteriorment al Pla de Foment del Turisme del Priorat, els propis ajuntaments, Departament de Turisme de la Generalitat, Consorci de la Serra de Llaberia, Parc Natural de la Serra del Montsant), actualment es poden trobar exemples força diversos de senyalització que, en alguns casos, resulten supletoris els uns dels altres i presenten imatges, estètica i disseny no unificades i contradictòries.

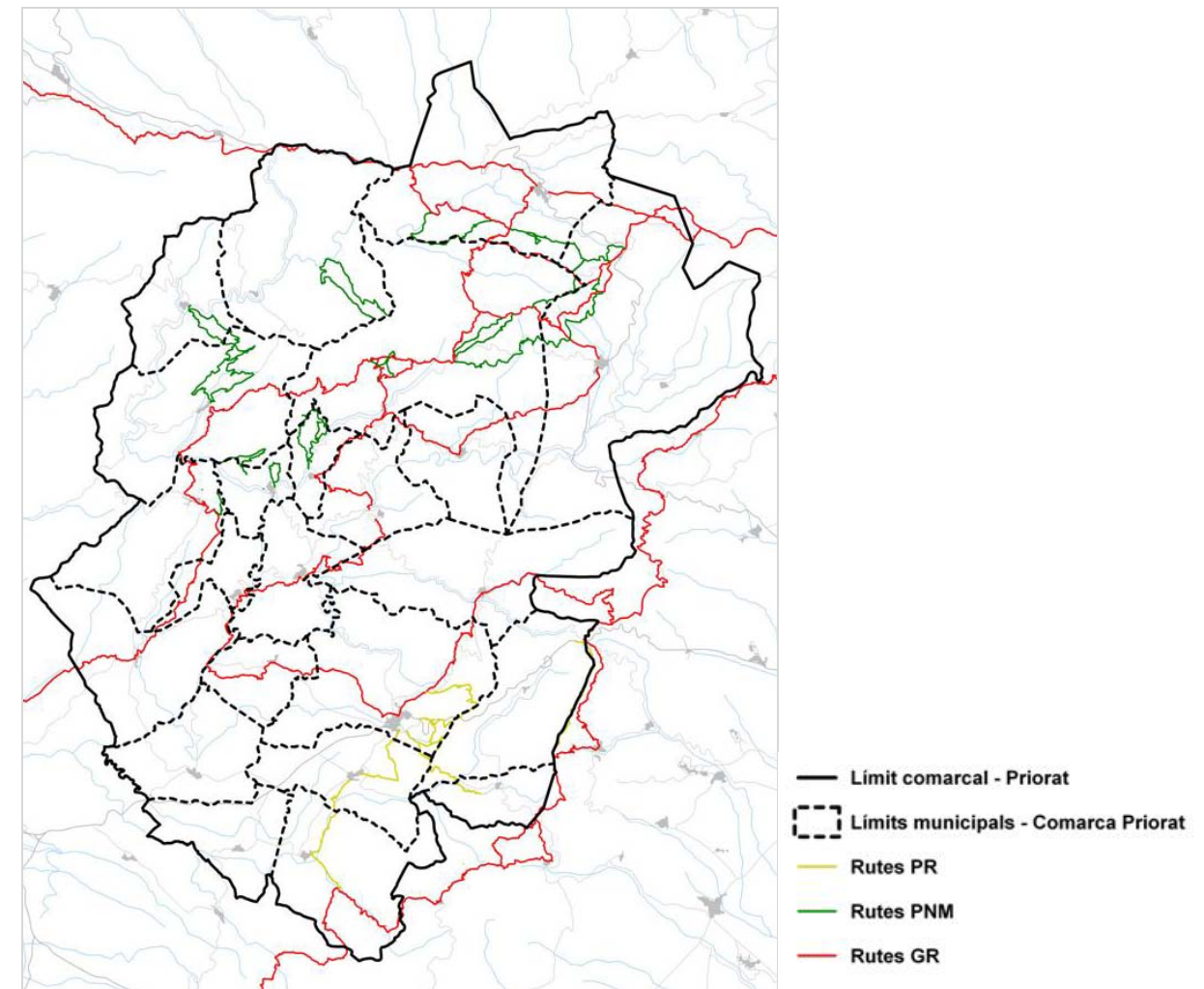
Fotos. Imatges diverses d'elements de senyalització existents a la comarca del Priorat

Figura 36. Camins de la comarca del Priorat

Font: Consell Comarcal del Priorat

Figura 37. Senders excursionistes per la comarca del Priorat

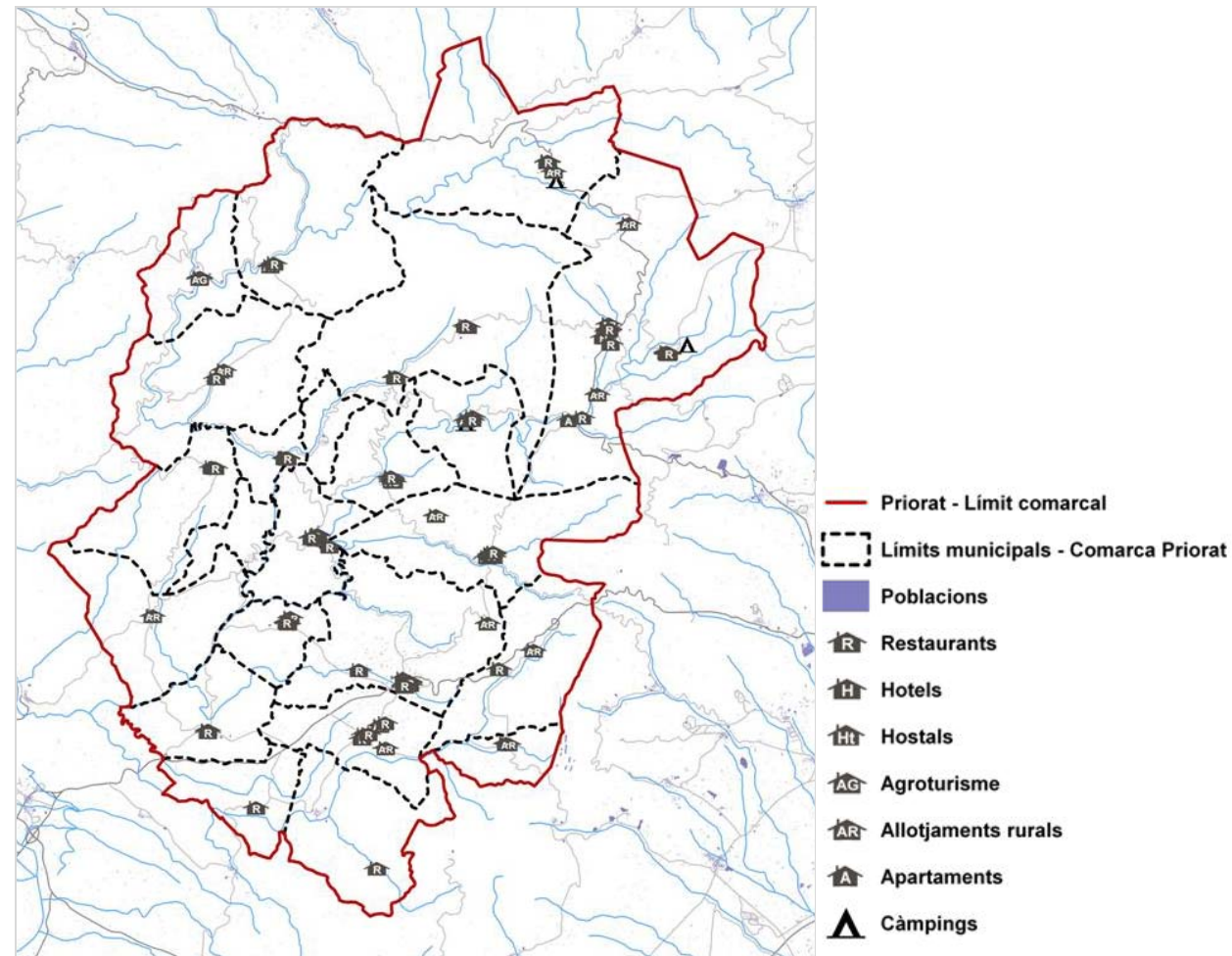
Font: Consell Comarcal del Priorat

Val a dir que el Consorci de la Serra de Llaberia també ha engegat diverses actuacions emmarcades en el Pla de Difusió de la Serra de Llaberia que incorpora la definició dels elements bàsics del pla de difusió, la creació de nous productes i potenciació dels actuals, el desenvolupament de noves accions de comunicació i l'articulació i sistematització de la informació. En aquest sentit, des de l'any 2007, desenvolupa el Pla de Senders en Xarxa.

1.8.2. ELS ESTABLIMENTS TURÍSTICS

El Consell Comarcal ha facilitat la informació sobre la relació d'establiments turístics de la comarca. Tot seguit s'adjunta el plànol amb la seva localització i les taules amb la seva relació.

Figura 38. Establiments turístics a la comarca del Priorat

Font: Consell Comarcal del Priorat

Com es pot observar a la figura anterior i a la taula següent, la major part d'establiments turístics estan concentrats als nuclis urbans dels municipis. Destaquen, quant a quantitat d'allotjaments diversos, el nucli de Cornudella del Montsant, que aprofita la diversitat d'elements atractius existents al seu municipi (embassament de Siurana, poble de Siurana, Serra Major, poble d'Albarca i accessibilitat a les muntanyes de Prades). Quant a restauració, destaquen en primer lloc Falset, i en segon Gratallops (el cor del Priorat històric i proper a Falset).

Taula nº25. Relació de restaurants, hotels, hostals, agroturisme, allotjaments rurals, apartaments, campings

Municipi	Restaurants	Hotels	Hostals	Agroturisme	Allotjaments rurals	Apartaments	Càmpings
Ulldemolins	Fonda Toldrà Centre Cívic				Ca la Loreto		Montsant Park
Margalef	Els Tres Pins				Ca Calbet		
La Morera de Montsant	La Morera El Balcó del Priorat Els Troncs El Rebot de la Cartoixa						
Cornudella de Montsant	Fonda del Recó Celler del Montsant La Serra Siurana La Venta d'en Pubill	La Siuranella			Pla del Castell Cal Giral II La Vileta Casa Estivill Cal Giral I Cal Correu Can Roig Molí del Pont	Xalet de l'Assut	Càmping Siurana
La Bisbal de Falset				Ca l'Aleixa Cal Mateu	Cal Trucafort		
Cabacés	Neus				Ca la Mari		
La Vilella Alta							
Torroja del Priorat		Abadia del Priorat		Ca l'Esteve	Cal Sans Cal Compte Ca la Grasseta		
Poboleda	El Cau Populetus				Cal Carles		Càmping Poboleda
La Vilella Baixa	El Racó del Priorat Cal Pep					Casa del Pont Apartaments Ca la Victòria	
La Figuera	Fonda La Figuera Lo Recer						
El Lloar							
Gratallops	El Piró		Elvira				
	La Font						
	Cal Llop						
	Irreductibles						
	Cellers de Gratallops La Cassola						
Porrera	Cal Carlets La Cooperativa Lo Teatret	Els Pàmpols			Mas d'en Gregori La Carrerada I Cal Porrera La Icona del Pont Vell Ca la Bienvenida		

El Molar				Perxe		
Bellmunt del Priorat	Economat de les Mines			Riu Montsant		
	Cal Quel					
Falset	Mas Trucafort	Sport		Mas Ardèvol	Apartaments Falset	
	El Cairat					
	Fonda Nacional					
	Llesqueria La Font Vella					
	Baravins					
	La Vi-zzeria					
	Cocoi					
	El Celler de l'Aspic					
	Quinoa					
	La Piscina					
Pradell de la Teixeta	Can Ciurana			Cal Cabré		
El Masroig	Nou 21			Rosa Vernet		
Marçà	Les Agulles		Ca la Viola	Mas Figueres		
	La Plaça			La Vinya del pare		
	El Celler					
La Torre de Fontaubella				Ca la Mònica		
				L'Era		
Els Guiamets	Mestral					
Capçanes		Mas Collet				

Font: elaboració pròpia a partir de dades proporcionades pel Consell Comarcal del Priorat

1.8.3. ÀREES DE LLEURE I MIRADORS DE PAISATGE

La comarca del Priorat disposa d'una sèrie d'àrees de lleure que, generalment, han equipat els ajuntaments (sovint amb el suport de la Diputació de Tarragona) o bé el Parc Natural de la Serra de Montsant o el Consorci de Llaberia. És interessant considerar les àrees de lleure donat que sovint es troben en indrets amb vistes privilegiades i gran potencial per interpretació del paisatge

El Parc Natural de la Serra de Montsant va realitzar, durant l'any 2009, un treball d'inventariació de valors interpretables dins o a l'entorn de les diverses àrees de lleure de la seva influència que incorporava una proposta concreta de senyalització interpretativa.

Fotos. Elements típics de les àrees de lleure del Priorat: delimitació i taules, a vegades amb punts per fer foc

Taula n°26. Relació de les àrees de lleure situades al Parc Natural de la Serra de Montsant o l'entorn immediat i gestionades pel Parc Natural

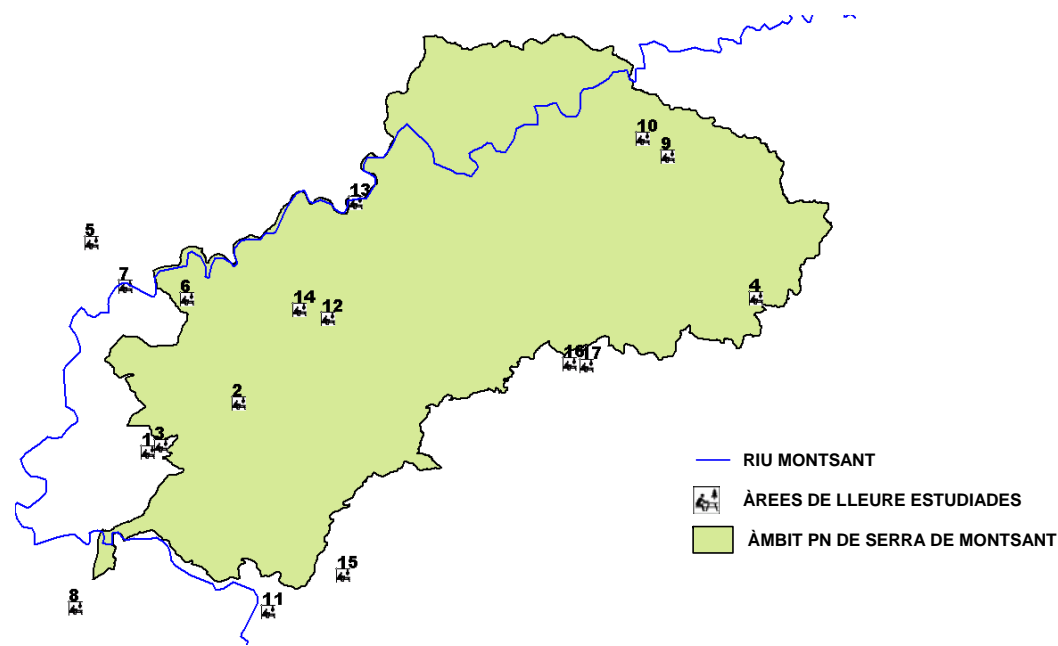
Id	Nom	Municipi	Localització	
01	L'Aubareda	Cabacés	310033	4568942
02	Mare de Déu de la Foia	Cabacés	311999	4570004
03	Pàrking nou	Cabacés	310313	4569077
04	Ermida de Sant Joan del Codolar	Cornudella de Montsant	323263	4572311
05	Cova de Santa Llúcia	La Bisbal de Falset	308802	4573498
06	Barranc dels Mateus	La Bisbal de Falset	310877	4572281
07	Sota la piscina	La Bisbal de Falset	309536	4572550
08	Ermida de Santa Pau	La Figuera	308463	4565555
09	Ermida de Santa Magdalena	Ulldemolins	321341	4575385
10	Ermida de Sant Antoni	Ulldemolins	320790	4575781
11	Vilella Baixa	La Vilella Baixa	312639	4565480
12	Ermida de Sant Salvador	Margalef	313955	4571849
13	Pantà de Margalef	Margalef	314558	4574378
14	Cova del Ximet	Margalef	313333	4572057
15	Font Vella	La Viella Alta	314275	4566268
16	La Morera	La Morera de Montsant	319201	4570861
17	La Font	La Morera de Montsant	319574	4570830

Font: "Senyalització interpretativa i disposició de mobiliari i serveis de les àrees de lleure del Parc Natural de la Serra del Montsant". (2009). Parc Natural de la Serra del Montsant

Fotos. Diverses tipologies de taules de pedra (la Morera i la Bisbal de Falset) i, a la dreta, senyalització identificativa d'àrees de lleure del Parc Natural de la Serra del Montsant

Figura 39. Ubicació de les àrees de lleure estudiades en el context de la delimitació del Parc Natural de la Serra de Montsant

Font: "Senyalització interpretativa i disposició de mobiliari i serveis de les àrees de lleure del Parc Natural de la Serra del Montsant". (2009). Parc Natural de la Serra del Montsant

Apart d'aquestes àrees de lleure més lligades al Parc Natural de la Serra del Montsant, n'existeixen a d'altres parts de la comarca tal com es recull a la taula següent:

Taula n°27. Altres àrees de lleure existents a la comarca fora de l'àmbit d'influència directa del Parc Natural de la Serra del Montsant

Municipi o administració	Comarca	Número d'àrees de lleure al municipi	Nom de l'àrea
Capcanes	Priorat	1	Les Canals
Cornudella del Montsant	Priorat	2	Nou parc
Falset	Priorat	1	Sant Gregori (ermita)
Figuera, La	Priorat	2	La Font Vella
Gratallops	Priorat	1	Font Nova
Guiamets, Els	Priorat	1	Zona del pantà
Marçà	Priorat	1	la Pallissa
Molar, El	Priorat	1	Àrea de la Font (antics rentadors)
Poboleda	Priorat	1	Font del Mingot
Porrera	Priorat	1	rentadors
Torre de Fontaubella, La	Priorat	1	La Plana
Torroja del Priorat	Priorat	1	Font Vella

Font: elaboració pròpia a partir del treball "Inventari de les àrees de lleure del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre". (2007). Diputació de Tarragona
 Apart de les àrees de lleure, s'han començat a realitzar alguns intents de creació i equipació de miradors de paisatge, tot i que l'abundància de punts amb grans visuals – com correspon a un territori accidentat amb diverses carenes i cingles – no ha estat, encara, gens aprofitat.

Destaca el mirador de paisatge situat a la zona de les Crestes de la Llena, on s'ha construït per part del Parc Natural de la Serra de Montsant una plataforma que permet unes visuals espectaculars del congost de Fraguerau i les obagues del Montsant; aquí, tot i que existeix el suport on s'hauria d'ubicar un plafó paisatgístic, aquest no s'ha situat. A la Morera de Montsant, el Parc també ha equipat algun plafó d'identificació d'elements de paisatge, com són els graus. Per altra banda, al turó de la Miloquera de Marçà, el Consorci de la Serra de Llaberia ha ubicat diversos plafons identificatius d'elements del paisatge aprofitant les vistes força interessants existents des del nord-est fins al sud-oest en aquest espai.

Cal destacar també que, en el passat, el Consell Comarcal del Priorat va dissenyar uns plafons amb uns esquemes d'interpretació del paisatge que se situaven a l'entrada dels pobles, dels quals encara perduren una bona mostra.

Fotos. Dalt, plafó d'interpretació dels graus a la Morera de Montsant i mirador de la Miloquera a Marçà. Sota, plataforma i suport al mirador de paisatge de les Crestes de la Llena i, a la dreta, esquema de paisatge situat a l'entrada del poble de Marçà.

1.8.4. MATERIALS PEDAGÒGICS SOBRE EL PRIORAT

L'Observatori del Paisatge ha editat una sèrie de materials didàctics per a l'Educació Secundària Obligatòria sota el títol "Ciutat, Territori, Paisatge" que estan disponibles a www.catpaisatge.net/educacio.

Entre aquests materials hi ha les Guies Didàctiques de 12 Paisatges de Catalunya, entre els quals hi ha el Priorat. En la Guia Didàctica del Priorat es treballen diverses qüestions que han tingut o tenen rellevància en el paisatge de la comarca: les centrals eòliques, el vi i el parc natural del Montsant.

Làmines. Material didàctic per a l'ESO del projecte "Ciutat, territori, paisatge"; làmina del Priorat

Font: Observatori del Paisatge

1.8.5. PRIORAT, PAISATGE CULTURAL PATRIMONI MUNDIAL

Diverses entitats i associacions de la comarca del Priorat (DOQ Priorat, DO Montsant, Associació d'Oleicultors del Priorat, Associació de cases de pagès del Priorat, Agrupació per a la restauració i el turisme rural al Priorat, Unió de Pagesos del Priorat, Centre Quim Soler, la literatura i el vi, Centre d'Estudis del Priorat (CEP), Centre de documentació del patrimoni i la memòria (Carrutxa), Ajuntament de Gratallops, Ajuntament de Marçà i Ajuntament del Pradell, entre d'altres) han creat una associació nova, anomenada *PRIORITAT*, que té

com objectiu impulsar la candidatura del Priorat a ser declarat **paisatge cultural patrimoni de la humanitat** per la UNESCO. Per a tal fi, han signat també un conveni marc de col·laboració amb el Consell Comarcal del Priorat. Aquesta iniciativa considera que el territori del Priorat té les característiques idònies per desenvolupar la figura de **paisatge cultural agrari de la muntanya mediterrània**.

Els indicadors per ser considerat paisatge cultural patrimoni de la humanitat són els següents:

- Representar una obra mestra del geni creador humà
- Testimoniar un intercanvi d'influències considerable durant un període donat o en una àrea determinada, sobre el desenvolupament de l'arquitectura o de la tecnologia, de les arts monumentals, de la planificació de les ciutats o de la creació de paisatges.
- Aportar un testimoni únic o al menys excepcional sobre una tradició cultural o una civilització vivent o desapareguda
- Oferir un exemple eminent d'un tipus de construcció o de conjunt arquitectònic o tecnològic o de paisatge d'un període o períodes significatiu(s) de la història humana.
- Ser un exemple eminent d'establiment humà tradicional, o de la utilització tradicional del territori o del mar, que sigui representatiu d'una cultura (o cultures) o de la interacció humana amb el medi, especialment quant aquest ha esdevingut vulnerable sota l'impacte d'una mutació irreversible.

Aquesta entitat ha elaborat el dossier justificatiu que ha estat entregat a la Generalitat de Catalunya. Actualment, s'està treballant en el dossier interdisciplinari que detalla els arguments que justifiquen l'adequació al criteri o criteris de la UNESCO per tal de ser mereixedors de la declaració de paisatge cultural patrimoni mundial.

Val la pena, a continuació, transcriure l'exposició de motius que parla sobre el paisatge del Priorat

El paisatge del Priorat és essencialment, i segons els criteris de la UNESCO, un paisatge cultural profundament marcat pel seu passat agrari, un passat que —sorprenentment— continua sent present i que espera ser futur. El Priorat constitueix un excel·lent exemple de l'agricultura que des de segles ha donat vida a les muntanyes de la Mediterrània.

Aquest fet li confereix un valor universal perquè a través del paisatge es posen de manifest uns valors i una manera de viure i d'entendre el món que ha estat pròpia del món mediterrani de terra endins. Tant pel que fa l'ús de la terra com pel que fa a l'ordenació de l'espai i a la funció civilitzadora del conjunt.

La comarca del Priorat és un territori que segueix sent essencialment agrícola, com ho era fa milers d'anys; des del Paleolític Superior — amb alguns jaciments de primer ordre a la península ibèrica i amb mostres rupestres d'art llevantí, ja incloses en la declaració de Patrimoni de la Humanitat per part de la UNESCO l'any 1998— fins als nostres dies, fins avui, fins ara mateix. Per això, la comarca del Priorat s'ha convertit en una expressió sintètica però coherent, completa i llegible que permet fer el seguiment de l'evolució, al llarg del temps, del paisatge agrari de les muntanyes mediterrànies. Un exemple íntegre i autèntic de paisatge cultural evolutiu que aspira a ser reconegut com a tal per la UNESCO

Els valors sobre els quals se sustenta aquesta excepcionalitat i que es desenvolupen en el primer document de candidatura, són

1. La continuïtat del model de vida i d'ús de la terra
2. La superació de la dicotomia tradició / innovació

3. Una construcció identitària singular i prototípica

4. La llegibilitat del paisatge

La continuïtat del model de vida i d'ús de la terra

Al Priorat, l'activitat agrícola ha afaïçonat el seu paisatge i ha marcat intensament la vida social, econòmica i cultural d'aquest territori al llarg de la seva història. A hores d'ara, l'agricultura continua ordenant i condicionant la vida de la comarca.

El paisatge agrari del Priorat presenta una bona diversitat de conreus mediterranis primordials (oliverar, vinya, fruita seca i alguns sembrats). El mosaic agrari (físic, biològic i de gestió) que resulta de la distribució dels diferents conreus i de la propietat — predominantment de dimensions entre 2 i 20 ha— continua sent la imatge predominant del paisatge de la comarca, un paisatge mediterrani de secà.

La superació de la dicotomia tradició / innovació

L'agricultura, ara i aquí, després d'una espècie d'hibernació secular, s'ha convertit en un fet socialment rellevant a la comarca. I fer vi, fer oli i treballar la terra, ser pagès, és una activitat reconeguda, amb prestigi social, reconeixement que va més enllà de les nostres fronteres. El Priorat ha demostrat que hi ha altres maneres de tirar endavant, que no passen necessàriament per les pràctiques intensives i per la mecanització del camp a qualsevol preu i per damunt de qualsevol altra consideració.

Això fa que la comarca hagi connectat amb noves dinàmiques de futur per al món rural que —en paral·lel a l'exigència de qualitat als fruits de la terra— posen en valor l'entorn, el paisatge, les maneres de fer i el llegat històric, cultural i humà de la terra. Bona part d'aquest èxit agrícola i enològic s'ha basat en el conreu de les vinyes més velles —en alguns casos, centenàries—, considerades per moltes famílies un llegat familiar de primer ordre, conservades obstinadament per pagesos anònims que, contra tot pronòstic, es resistien a abandonar la terra i la manera de treballar dels seus avantpassats. Ara i aquí, les pràctiques ancestrals conviuen amb les tècniques agrícoles més avançades. Des del punt de vista de paisatge cultural agrari, el paisatge cultural de Priorat té com a element excepcional el fet d'haver superat la dicotomia o antagonisme entre tradició i innovació i encara més, haver-les harmonitzat i aliat.

Avui dia, al Priorat, l'agricultura té dimensions de petit taller —amb una constel·lació de gairebé 150 petits cellers i una munió de molins d'oli— i gaudeix de vocació artesana que té voluntat de seguir un model, exemple de sostenibilitat ambiental i territorial i, alhora, de dinamisme econòmic, de recuperació social i, fins i tot, de projecció internacional.

Una construcció identitària singular i prototípica

El Priorat és un amfiteatre circumscrit per serralades, les més emblemàtiques i simbòliques de les quals són la de Montsant i el conjunt orogràfic de la mola de Coldejou i la serra de Llaberia. Aquesta configuració muntanyosa té una importància significativa en la identitat col·lectiva. Muntanyes i serres han propiciat una condició de frontissa en relació als territoris veïns (entre el Camp de Tarragona i l'Ebre especialment) alhora que multitud de fronteres interiors han condicionat una identitat paradoxal sense centralitat, de les més singulars que es poden trobar en casos similars pel que fa a dimensions i característiques.

Això fa que, malgrat la seva unitat, el Priorat sigui divers i contradictori, i que el seu paper de ròtula geogràfica s'hagi convertit en un tret essencial del seu caràcter. El Priorat, a més, és la suma d'una infinitat de parts sovint desiguals, diverses, el compendi de mil-i-una maneres de fer les coses. Un retall del Mediterrani que F. Barudel definia com "mil coses a la vegada". I, a la vegada, per aquestes mateixes raons, el Priorat és avui dia tant allò que és com, per contrast, allò que no ha arribat a ser, allò que no és.

Aquesta diversitat esmicolada la podem veure reflectida tant en les 18 unitats de paisatge que s'han identificat en el Document informatiu de la Carta del Paisatge del Priorat¹, com en les dificultats a l'hora d'establir criteris predominants en la definició d'un marc territorial complex des de tots els punts de vista (geològic, orogràfic, climàtic, etc.). I igualment ens apareixerà al llarg de la història i de les successives delimitacions internes que, encara avui, perviuen en exemples tangibles i intangibles (delimitacions lingüístiques³, eclesiàstiques, vinícoles...)

La llegibilitat del paisatge

El paisatge del Priorat es mostra com un llibre obert que ens explica l'evolució del territori de la comarca, amb capítols que ens mostren les èpoques d'abandonament de determinats espais i de part del patrimoni que s'hi relaciona (masos, casetes de tros, patrimoni de pedra seca, etc.) i capítols que il·lustren la voluntat de revalorització d'aquests espais, la recuperació del patrimoni rural. En aquest sentit destaquen iniciatives com les destinades a la recuperació de camins tradicionals i construccions de pedra seca. Els projectes duts a terme comencen a donar els seus fruits i, amb els ajuts i les complicitats pertinents, avancen i es consoliden.

Aquest "llibre" ens parla d'un paisatge altament humanitzat que serveix per constatar la lluita per la subsistència en una terra dura i seca que no regala res i on s'ha hagut de fer miracles, per exemple, en l'ús de l'aigua (miracles humans en forma d'aljubs, mines d'aigua, bassos i sèquies austeres). Hi apareixen imatges que semblen irreals dels costers conreats, malgrat pendents del 60%, alguns marges fusionats amb la roca, bancals guanyats als barrancs, i feixes mínimes esgarrapades a la muntanya per plantar-hi fins i tot un oliver solitari. I, aquí i allà, ermites al cel suspeses.

Tot plegat resulta un compendi essencial i exemple excepcional del camí conjunt i mil·lenari fet entre l'home i la natura. Expressió alhora dramàtica i excelsa d'ingeni i d'intel·ligència. Essència singular de paisatge mediterrani, mantingut nítid enfront de la confusió creixent.

Al Priorat, les transformacions no han estat mai dràstiques i això ha permès mantenir els vincles personals i generacionals amb el territori. Al Priorat, els seus habitants encara poden evocar en l'espai la seva pròpia existència i la dels seus parents i avantpassats. Tot un luxe excepcional que, en definitiva, trenca un vincle molt fort —sovint inconscient— amb el territori i amb el paisatge. Aquest és un espai substantivat, emotiu i emocionant...

En resum podem dir que El Priorat és una mena d'illot agrícola, una mena de trencaclosques sense centralitat, integrat per una extensa llista de pobles petits, d'arquitectura senzilla i sense filigranes però d'estructura agradosa i de dimensió racional, perfectament adaptats a la torturada geografia que caracteritza la comarca. En la distància, l'agrupament harmoniós de cases a redós dels seus campanars confereixen als pobles prioratins una enorme dimensió pictòrica, per fondre's en un paisatge que no seria intel·ligible sense ells.

Són pobles que mantenen el regust de la vida assossegada que camina al ritme de la terra. Són pobles amb un temps històric sostingut, amb un ritme de vida on la lentitud encara és possible i prestigiada. Tot plegat mentre sonen les campanes cada quart d'hora, fent de notàries de l'existència

La qualitat estètica i simbòlica del paisatge prioratí

La del Priorat és una terra que ha estat i és difícil, en tots els sentits, fins i tot en el de la interpretació estètica. Els darrers anys, el seu paisatge està sent descobert i valorat intensament. El Priorat del segle XXI és percebut com un clar exemple d'una terra que no resulta amable ni fàcil però on, paradoxalment, l'esforç i treball ancestral de l'home ha acabat generant resultats profundament harmònics en termes estètics i l'ha connotat d'elements simbòlics de gran intensitat.

És un paisatge cada cop més valorat i elogiat per persones d'arreu del món i també pels propis catalans, que hi veuen valors i una manera de fer que semblen condemnats a desaparèixer. Perquè hi comencen a percebre alguna cosa més que muntanyes, camps i finques. Hi constaten també un seguit de valors culturals i ancestrals que, paradoxalment, malgrat la seva antigor reinterpretada, cada cop són més una eina útil de present i de futur.

Joan Santamaria escrivia: "Aquests pobles que anem trobant —Vilella, Torroja, Porrera, Pradell— són els pobles més pobles que hem vist d'ençà que tresquem per Catalunya. Tenen una solidesa secular, una crosta empedreïda, un arrodoniment geomètric, una aparença de quadre d'exposició".⁴

Al Priorat els ritmes són diferents i certament alternatius als més habituals en aquesta societat, que sembla viure permanentment accelerada. En el paisatge es plasma una lentitud reflexiva, sòlida, sàvia. En aquesta terra, el paisatge compta amb el llenguatge sonor de la natura, de les feines del camp i de les campanes, que s'encarreguen d'advertir-te a totes hores que no gaire lluny hi tens un poble viu. I ens avancen que aquesta ha estat secularment una terra de dimensió espiritual.

La tradició mística de la zona és antiquíssima. És precisament als peus de la serra de Montserrat que els cartoixans arribats de la Grand Chartreuse van aixecar la primera cartoixa de la península ibèrica. I, encara avui dia, hi ha ermites a la serra de Montserrat —com a l'Edat Mitjana—, i aquesta muntanya i la resta de la comarca, acull en el seu si tot un rosari d'ermites venerades popularment i al voltant de les quals hi ha una rica i antiga tradició oral.

Aquí, la dimensió espiritual té, a més, una correspondència quotidiana de vinculació amb la terra, amb els paisatges emocionals, personals, amb les geografies del cor.

Al Priorat, història i llegenda es barregen en un diàleg que ens aproxima al passat des del coneixement dels fets i des de la petjada que aquests han deixat en la cultura popular. La comarca compta —entre moltes altres, com les que fan referència als tresors amagats pels cartoixans— amb una llegenda emblemàtica arreu de Catalunya: el Salt de la Reina Mora. Llegendes de vençuts, que es relaciona amb la conquesta d'un dels darrers bastions de poder musulmà a la Catalunya Nova, al segle XII, i que es vincula directament al paisatge. Siurana és una població envoltada de cingles. La llegenda ens parla de la filla d'un rei moro que va preferir morir, saltant amb el seu cavall a l'abisme, abans d'acceptar el matrimoni que li proposà el cavaller que havia conquerit el seu poble —el pas del temps n'ha generat diverses variants— com el testimoni d'un passat reinterpretat per la tradició.

En resum, i gairebé sense haver-ne estat conscients, el Priorat és història mediterrània, focus civilitzador i de civilitzacions des que els humans vam començar a fer-nos sedentaris; una bona reproducció, com si d'una maqueta es tractés, del complex mosaic d'influències i de cultures que ha estat la Mediterrània.